

Володимир Дудченко

ДУДЧЕНКО Володимир Степанович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, релігійна філософія, синергетика.

СИНЕРГІЯ ФІЛОСОФІЇ І РЕЛІГІЇ ЯК ЕОН ВИСОКОЇ ДУХОВНОСТІ

Розглядаються негативні моменти у розмежуванні сфери науки і сфери релігії, зроблено наголос на можливих моментах синергії та взаємодії між філософським та релігійним дискурсом. Це наблизить творення нової наукової парадигми, що відповідає цілісному світогляду людини третього тисячоліття.

***Ключові слова:** синергія, духовність, культура, філософія, релігія.*

На початку третього тисячоліття з'ясувалося, що наука не відповіла на основні світоглядні питання і в світі надалі залишаються «білі плями». До кінця XIX сторіччя здавалося, що світ в основному вже пізнаний. На початку XX в. ситуація радикально змінилася: виникли теорія відносності і квантова механіка, колишні уявлення, що принципово змінили, про природу реальності. У першій половині минулого сторіччя народилася космологія, що незвичайно розсунула межі наших уявлень про всесвіт. Фізика впритул підійшла до питань, які традиційно відносилися до компетенції філософії, метафізики і теології: *Що є буття? Що є матерія? Звідки все виникло? Куди рухається світ? Що є пізнання і знання?* Кінець II тисячоліття ознаменувався спробами побудови фізики як

© В.Дудченко, 2011

Єдиної Теорії Всього. І ось коли вже здавалося, що межа пізнання практично досягнута, несподівано з'ясувалося, що велика частина всесвіту складається з невідомої субстанції, що отримує умовні найменування «темної матерії» і «темної енергії». Таким чином, на початок III тисячоліття з'ясувалося, що, не дивлячись на колосальні зусилля і вражаючий прогрес науки, наші знання про світ вельми поверхневі, – поверхневі в буквальному розумінні цього слова; те, що ми бачимо – це лише верхівка колосального айсберга, велика частина якого прихована «в безодні» всесвіту.

Ми спостерігаємо, як сучасні мисленники, спокушені виразною красою науки, втрачають будь-який смак до метафізики і релігії, а інші, яких небагато, занурюючись у споглядання якоїсь верховної причини, приходять до усвідомлення того, що, врешті-решт, метафізика і релігія повинні зустрітися, але не можуть сказати, де і як; у результаті вони відокремлюють релігію від філософії або відкидають релігію в ім'я філософії, якщо, вслід Паскалю, не поступають навпаки. Але хіба ми не можемо зберігати істину і зберігати її цілком? Це можливо. Але це можуть зробити тільки одиниці, які розуміють: Той, Хто є Бог філософів, єдиний з Тим, Хто є, Богом Аврама, Ісаака і Іакова.

Сучасні українські вчені І. Добронравова, Л. Горбунова, І. Предборська вважають, що досить важливим наслідком синергетичного бачення Єдиного, як феномена розвитку складних систем є формування плюралістичних, модальних підходів у філософській науці. У людському вимірі ілюстрацією крайнього вираження переходу до нової парадигми є акт трансгресії, тобто вихід за межі на явно даного, прорив простору актуально існуючого з притаманним йому можливостями. Мова йде про подолання табу тої чи іншої культурної традиції, наукової парадигми, концепції, про відкриття, озаріння, одкровення. Л. Горбунова вважає, що про трансгресію можна говорити не як про досвід буття, а як

про становлення, це поворот від існуючого до виникаючого у сфері потенційної реальності, бо можливість виникнення «іншого», плюрального бачення світу, «формування нових еволюційних перспектив, не детермінованих наявним станом системи не являється лінійно похідним із нього єдиним наслідком» [3, с. 2]. На нашу думку, означені ідеї значно розширюють можливості наукового і поза наукового розуміння світу, суспільства, людини та її мислення.

Напочатку ХХ ст. М. Бердяєв, аналізуючи матеріалістичний світогляд, побудований на відсутності Бога писав, що будь-який духовний, релігійний досвід перш за все є звільненням від гніту світського утилітаризму, світського позитивізму, світської необхідності і світських розрахунків. У світі відбувається глибока криза, у світі народжується пристрасне жадання вищого духовного життя. Філософ відзначав, що на всіх ланках сучасної культури простежується перехід до духовності після довгого періоду занурення в матеріалізм. «Відчувається дихання Духу, Дух дихає, де хоче. Вільні містики, теософи, сектанти різних течій, пошукувачі з народу і шукачі-інтелігенти – всі жадають духовного життя, перетвореного життя» [1, с. 5].

Цікаві роздуми знаходимо у Л. Фейербаха: «В християнстві бог як дух став предметом людини, тому що бог тільки в тій чистоті і всезагальності, в якій він визнавався християнством як всезагальна сутність, очищена від усілякої національної та іншої особливості, являється духом. Але дух досягається не в плоті, а лише в душі» [5, с. 66].

А. Судаков вважає, що особливе налаштування духу визначає поняття про пізнавальні права розуму найперше всього у питаннях віри. З цього ж настрою духу народжується – або не народжується — самобутня філософія. Тому духом пануючого віросповідання визначається напрям філософії у країні. Філософія народжується з того особливого настрою розуму, який повідомлений йому особливим характером віри. Однак,

це істотно лише за умови, якщо людина перебуває в гармонії із собою і послідовна в своїх переконаннях – при мисленні в душі даного сповідання, що закріплюється освітою і що формує, у свою чергу, духовний тип цієї освіти. Філософія народжується з обґрунтованого в сенсі віровчення відношення розуму-розсудку до розуму органічної духовної істини. Істина одна, як єдиний і розум, і розум утворений прагнути до осягнення живої істини, до узгодження з нею всіх приватних істин. Але нам потрібно знайти відповідь, дійсно, якщо цей вищий розум повинен і може бути засвоєний зовнішнім розумом людини, то в даному річизці «людина повинна з'ясувати собі, в якому стані може і повинен знаходитися цей природний інструмент розуміння, яке його відношення до вищого розуму, – як може бути пізнаний цей вищий розум, – і де межі зрозумілого для природного сенсу буття» [4, с. 31].

Внутрішній зв'язок і внутрішня послідовність служать кінцевою ознакою істини у всіх галузях людської культури, науки і не залежно чи це наукова чи інша форма людського пізнання.

Культура може мати під собою глибину, догматичну і містичну, але вона припускає, що за серцевиною життєвого процесу знаходиться вища цінність, яка має значення не тільки абсолютне, але й відносне.

Тому, як наголошував Гегель у своїх лекціях з філософії релігії в Берлінському університеті, релігія разом з філософією, майже рівноцінно увінчують грандіозну споруду людського знання. Вони є тотожними. Адже філософія також є богослужінням, релігією, оскільки вона за своєю суттю є відмовою від суб'єктивних домислів і думок у своєму занятті Богом. К.Ясперс розмірковував над тим, що релігія назавжди залишається «філософією» звичайної людини, єдиним авторитетом, який визнається нею у найвищих світоглядних питаннях. Тому, незважаючи на відмінності в особливостях і методах осягнення ними Бога, природи та істини філософія і релігія взаємопов'язані. Впродовж багатьох століть філософія

не лише вносила раціонально дискурсивний аспект у теологію, а й була єдиною інстанцією, у межах якої релігія поставала як об'єкт дослідження.

Як особливий тип філософствування у формі інтерпретативного осягнення Всесвіту, Бога, релігії в її граничних поняттях філософія релігії чітко сформувалась у Новий час, коли стала очевидною і усвідомленою буттєва відокремленість релігії як специфічної «даності досвіду» від інших сфер духовно-практичної життєдіяльності людини, а філософія набула статусу самостійного дослідницького явища, найвищого виду пізнання. Таке дистанціювання від релігії сприяло формуванню об'єктно-пізнавального ставлення до неї, адже в змістовому відношенні філософія відносно релігії постає лише тоді, коли релігія як об'єкт її вивчення стає проблемою, яку вона прагне розв'язати за допомогою *ratio*, почуттів та інтуїції.

К.Копейкін, аналізуючи формування європейського сцієнтизму, пише, що починаючи з епохи Нового часу церква втратила в очах суспільства функцію єдиної носійки істини; теологія перестала сприйматися як компендіум універсального знання. Тепер уже наука почала набувати сакральних функцій, висунувши претензію на те, що істина відома лише їй одній. Ця сакралізація науки була глибоко закономірна, адже природознавство спочатку і виникло як теологія природи, як спроба пізнати Творця через вивчення Його творінь. Головна ж мета науки Нового часу – подолання наслідків гріхопадіння – необхідності *зі скорботою харчуватися від землі і у поті чола їсти хліб свій* (Бут. 3, с. 17-19) і втрати після Вавилонського стовпотворіння взаєморозуміння (Бут. 11, с. 6-8), забуття тієї райської мови, що дозволяв Адаму нарікати імена тварин (Бут. 2, с. 19). Хитромудрі механізми полегшують тягар праці, технічні пристосування дозволяють майстерно одурювати природу. Універсальна ж мова науки – це мова математики, що є, на переконання Галілея, тією мовою, на якій написана Книга природи. Проте, він відзначає, що наші ілюзії щодо всесильності науки піддаються ревізії:

«сьогодні, в епоху постмодерну, наука також починає втрачати статус сакральності» [2, с. 26].

У сфері теології розвиток новоєвропейської науки призвів до того, що, у міру поглиблення наших знань про світ, уявлення про Бога все більш підносилися, очищаючись від всього тілесного і другорядного, пов'язаного з обмеженістю колишніх переконань. Бог, по виразу авторитетного католицького історика науки Ернана Макмалліна, перестав бути «Богом білих плям», що грає службову роль універсального пояснення всього незрозумілого, і став, якщо так можна виразитися, ще над природнішим.

Наразі, на рубежі тисячоліть, представляється перспективним встановлення символічних відповідностей нині роз'єднаних сфер науки і релігії як двох взаємодоповнюючих способів осягнення і перетворення як навколишнього Універсуму, так і внутрішнього духовного світу. Це буде плідним як для філософії, так і для релігії. З одного боку, об'єднання зусиль філософії і релігії дасть можливість сучасній людині знайти досвід нуменозних переживань у тій сфері, де люди нашої епохи звикли зустрічатися з істиною – у сфері науки. Переживання нуменозного є джерелом енергії, що дає сили для творчості – творчості як у царині філософії, так і в релігійній сфері. Саме символи перетворюють енергію несвідомого, для того, щоб вона могла бути свідомо використана для досягнення раціональних цілей. З іншого боку, колосальний творчий потенціал науки, головною силою сьогодення, за допомогою якої людина пояснює і намагається перетворити світ, зможе додати новий імпульс духовного життя, без чого вона, інколи, редукується до традиції довіри до збірок сакральних текстів, породжує запліднений конфесійними ексцесами релігійний радикалізм, конформізм та «різношерстний фундаменталізм».

Широкомасштабність впливу релігії, абсолютність її поширення, функціонування на всіх етапах людської історії закономірно породжували й породжують питання

про здатність цього духовного явища дати відповідь на фундаментальні питання поставлені ratio і на функціонування духовної культури людства загалом.

Завжди відповіді на ці складні й неоднозначні питання прагнула і прагне дати філософія, що усвідомлює себе як універсальне, найвище пізнавальне зусилля, як мислення *par excellence* (М. Гайдеггер), об'єктом уваги якого є все суще, а отже, й трансцендентне. Філософія завжди виявляла непідробну зацікавленість до об'єкта релігії, проблем її природи і сутності, значення та сенсу, що проростали в різноманітних філософсько-релігійних установах, теоретичних конструкціях, вченнях і теоріях, які живлять дослідницький інтерес.

Філософія, як відомо, більш багата ідеями, точками зору і окремими дослідженнями, ніж кінцевими результатами – і це може привести у відчай філософа, якщо його не підтримувала б віра, що безперервний пошук істини вже сам належить до теми вищих духовних цінностей, ствердження яких складає задачу усякої істинної релігії. Якщо навіть релігійно-філософське дослідження і не приводить нас ні до яких позитивних висновків, все ж воно в змозі вказувати причини виникнення релігійної суперечки, виявити значення цієї суперечки для розвитку духовного життя людини.

Релігійно-філософське дослідження доцільніше побудувати таким чином, щоб воно розпалося на гносеологічну, психологічну і етичну частини. В класичні часи релігія задовольняла всі духовні потреби людства, у тому числі і прагнення до пізнання. В цей період у релігійних ідеях знаходить пояснення буття, як в цілому, так і в окремих частинах. Але чим швидше розвивається самостійна наука, тим частіше поряд з релігійним постає питання, яким чином обидва ці види можуть бути однаковими. Тут теоретично можливі різні комбінації.

Коли з'ясовується, що релігійні уявлення ні по відношенню до цілого, ні до окремих його частин не дають нам того, що можна з правом назвати розумінням чи поясненням, неми-

нуче з'являється нове питання – у чому полягають релігійні уявлення, чи мають вони якесь значення і яке? Подальший розгляд проблеми приводить нас від гносеологічної царини до психологічної. Якщо релігійні уявлення не мають для нас науково-пізнавальної цінності, то, очевидно, їх цінність може заключатися в тому, що вони дають вираження яким-небудь іншим сторонам життя, духу. Перехід від психологічної філософії релігії до етично-мотивуючої також цілком природний. Неминуче постає питання, яку етичну цінність має віра. Етична філософія релігії складає паралель гносеологічної.

Доцільно процитувати Л. Фейербаха: «Філософія розглядає закони етики як моральні відносини, як категорії духу, як засновані на самих собі ідеї, як закони, теологія їх вважає заповідями бога. Воля тут ставиться в залежність від ідеї добра, особливий випадок, коли заповіді виводяться з ідеї абсолютного добра» [6, с.43]. У класичні часи релігія визначає оцінку всіх дій і всіх життєвих відношень. Виникнення релігійної проблеми супроводжується розвитком самостійної етики, яка прокладає шлях для оцінки людських дій. І саме тут проблема ставиться в найбільш рішучій формі, кінцевий масштаб до оцінки релігії повинна дати етика, де знаходять своє завершення всі духовні розрахунки і оцінки.

На нашу думку соціокультурний поступ людства призвів до кардинального розмежування знання і віри. Вже саме цей феномен сам по собі являється визнанням, що аксіологічна дисгармонія існує, що єдність духовного життя порушена. Люди часто виходять з того, що життя стало багатшим за змістом, якби релігія відпала. Погляд цей, звичайно, спирається на передумови, що існують, психологічні еквіваленти як у галузі духовних цінностей, так і в галузі духовної енергії. Але істинність полягає в тому можуть бути знайдені паралельні шляхи збереження цінностей як релігійних, так і загально-людських.

Релігійно-філософську проблему не можна повністю відділяти від інших філософських проблем, хоча її і зручніше розглядати самостійно. Вона більшістю аналогічна іншим філософським проблемам. Головна філософська проблема торкається безперервності буття взагалі в його відношенні до спеціальних і індивідуальних форм буття. Але якщо гіпотеза, формулює закон збереження цінності як релігійну аксіому, то релігійна проблема торкається лише безперервності буття, розглядається під спеціальним нахилом, і філософії, як її спеціальної форми. Коли починається розмова про непогодження релігійного і наукового розуміння буття, підкреслюється той факт, що наука, особливо астрономія, геологія, фізика і біологія, привели до результатів, протилежних традиційним вченням релігії.

Коли науковий тип розуміння завоював вже досить широку аудиторію, але ще не допускає в деякі обрані науки, де релігійне розуміння продовжує претендувати на повновладне панування, виникає суперечливе розуміння, яке виражається словом диво. Диво припускає, що виробились обидва типи мислення, але мають місце стрибки від одного до іншого. Де ще не досягнуті певні ступені наукового розуміння або наукового знання оточуючих явищ, там диво є лише відхиленням від традиційного. Але диво у власному розумінні слова припускає відоме розуміння законів природи – порушену безперервність, правило, яке має виняток.

Загадки, дива, таємниці, які не в змозі вирішити наука, може допомогти вирішити релігія. Релігія не може дати пояснення окремим подіям, її уявлення не здатні доставити об'єктивного завершення наукового мислення, уявлення ці носять характер образів, а не понять і тут доцільно звертатись до наукових методів.

Таким чином, значення релігійних уявлень можуть поєднатись з науковими дослідженнями. Це дозволить наблизити творення нової наукової парадигми, що відповідає по

своїх інтеграційних масштабах цілісному світогляду людини третього тисячоліття.

Встановлення кореляцій між поки роз'єднаними фізичним і духовним світами дозволить встановити зв'язок, здавалося б, непересічними природно-науковою і релігійною сферами. Оскільки будь-який досвід, – як природно-науковий, так і релігійний, – утілюється в типові форми, обумовлені глибинними архетиповими структурами психіки, слід зайнятися пошуком структурних закономірностей, загальних для обох об'єктів наукового і релігійного досвіду, які раніше не перетинались. Наповнення цих формальних структур смисловим змістом – наступне, неймовірно складніше завдання; при цьому неминуче постає питання пошуку онтологічних підстав нової області знання, загальної по відношенню до природознавства, фізики, філософії і теології.

Література

1. Гасители духа [Електронний ресурс] / Бердяев М // – Режим доступу до ст.: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/ortodox/Berd_GasitDuch.php.
2. Копейкин Кирилл – Бездны души и бездны мироздания / Прот. Кирилл Копейкин // Вопросы философии. – 2009. – № 7. – С. 107-115.
3. Опыт синергетического мышления и возможности его развития в синергетической парадигме [Електронний ресурс] / Горбунова Л.С. // Практична філософія. – № 1. – 2003. – С. 63–76. – Режим доступу до журн.: <http://www.synergetics.org.ua/pics/ph-1.html>.
4. *Судаков А.К.* Образы верующего разума в философии И.В. Киреевского / А.К.Судаков // Философские науки. – 2009. – № 6. – С. 29-44.
5. *Фейербах Л.* История философии. Собрание произведений: в 3т. – Т.1. Под общ.ред. М.М. Григорьяна. – М.: «Мысль», 1967. – 544 с.

6. *Фейербах Л.* История философии. Собрание произведений: в 3 т. -Т.3. Под общ.ред. М.М. Григорьяна. – М.: «Мысль», 1967. – 486 с.
7. *Фрумкин К. Г.* Можно ли перестать быть человеком? / К.Г.Фрумкин // Философские науки. – 2006. – № 9. – С. 22–36.
8. *Швейцер Альберт.* Культура и этика / Альберт Швейцер. – М.: Прогресс, 1973. – 343 с.
9. *Юрій М.Ф.* Соціокультурний світ України / М.Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2004. – 736 с.

Дудченко В.С. Синергия философии и религии как еон высокой духовности

Автор рассматривает негативные моменты в разграничении сферы науки и сферы религии, сделано ударение на возможных моментах синергии и взаимодействия между философским и религиозным дискурсом, это способствует творению новой научной парадигмы, которая отвечает целостному мировоззрению человека третьего тысячелетия.

Ключевые слова: синергия, духовность, культура, философия, религия.

Dudchenko V.S. Synergy of philosophy and religion as eon of high spirituality

The author examines the negative aspects in the delineation of spheres of science and religion, an emphasis on the possible points of synergy and interaction between the philosophical and religious discourse, this contributes to creation of a new scientific paradigm, which meets the holistic worldview rights of the third millennium.

Key words: Synergy, spirituality, culture, philosophy, religion.

Надійшла до редакції 12.03.2011 р.